

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 783(477):06.055.2

Юрій МЕДВЕДИК,

*доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музикознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Україна, Львів) jurij_medvedyk@ukr.net*

«БОГОГЛАСНИК» – ПЕРША ДРУКОВАНА АНТОЛОГІЯ ДУХОВНИХ ПІСЕНЬ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена 225-літтю з часу виходу у світ унікальної антології української духовної пісні під назвою «Богогласник» (Почаїв, 1790–1791). Видання стало першим з-поміж подібних тематичних збірників не тільки в Україні, але й у всьому східнослов'янському світі. Згодом антологія отримала велику популярність далеко поза межами України, до текстів пісень виявляли чималий інтерес численні українські композитори, серед яких і сучасні (М. Скорик, Г. Гаврилець та ін.).

Ключові слова: «Богогласник», духовна пісня, антологія, паралітургійна творчість.

Літ. 20.

Jurij MEDVEDYK,

*Doctor of Arts, Professor, Head of Musicology Department,
Lviv National Ivan Franko University
(Ukraine, Lvov) jurij_medvedyk@ukr.net*

BOHOHLASNYK — THE FIRST TYPED ANTOLOGY OF SACRED SONGS IN UKRAINE

The appearance of Bohohlasnyk was prepared by a two hundred years tradition of creating sacred songs in Ukraine. In 1791 the first in Ukraine and in the whole Eastern Slavonic world anthology of sacred songs was printed in Pochaiv. This publication summarized the best masterpieces of paraliturgical creative work of Ukrainian people during the XVII-XVIII centuries. Bohohlasnyk contained 250 music and poetic texts of sacred songs: 214 – in Ukrainian language, 33 – in Polish language and 3 – in Latin language.

During the last quarter of the XIX century and at the beginning of the XX century Bohohlasnyk was published widely and quite often from Pochaiv to St. Petersburg.

Key words: Bohohlasnyk, Pochaiv, sacred song, anthology, print, paraliturgic.

Ref. 20.

Юрій МЕДВЕДЫК,

*доктор искусствоведения, профессор, заведующий кафедрой музыковедения
Львовского национального университета имени Ивана Франко
(Украина, Львов) jurij_medvedyk@ukr.net*

БОГОГЛАСНИК – ПЕРВАЯ ПЕЧАТНАЯ АНТОЛОГИЯ ДУХОВНОЙ ПЕСНИ В УКРАИНЕ

Выдающаяся антология духовной песни в Украине была издана в 1791 году. Это было первое издание текстов духовных песен преимущественно на украинском книжном языке (241 текст),

© Медведик Ю. «Богогласник» – перша друкована антологія духовних пісень в Україні

частично польском (33) и латинском (3). Благодаря своей популярности антологию с теми или иными изменениями печатали впоследствии как в греко-католических, так и православных издательствах не только Украины, но и России, Белоруссии, Польши. К 2000-летию крещения Киевской Руси значительно сокращенный «Богогласник» был переиздан (Москва, 2000).

Ключевые слова: «Богогласник», Почаев, духовная песнь, антология, печатное издание, паралитургическая музыка.

Лит. 20.

Постановка проблеми. Серед завдань, що стоять перед дослідниками, які вдаються до вивчення історії створення «Богогласника», його значимості в українській та східнослов'янській паралітургійній культурі доби Бароко, рецепції його пісенного репертуару в кобзарсько-лірницькій творчості XIX – поч. XX ст., а також впливу на хорову, почасти інструментальну композиторську думку, і надалі актуальними залишаються питання джерелознавчого характеру, теологічної, музикознавчої та літературознавчої оцінок.

Аналіз досліджень. Одним з перших дослідників, хто звернув увагу на почаївський «Богогласник», був професор Львівського університету Омелян Огоновський [7, 246]. Відзначивши одну з кращих пісень антології – «Пречиста Діво Мати Руського краю...» на пошану чудотворної ікони Богородиці у Почаєві, він загалом зверхньо оцінив цей стародрук. Однак, коли не говорити суто про «Богогласник», а про окремі його музично-поетичні тексти, то хронологічно дослідження української духовно-пісенної спадщини XVII–XVIII ст. спорадично розпочалося у 40–50-ті роки XIX ст. Спершу характер вивчення духовно-пісенної спадщини носив популярний та науково-популярний характер. Переважна більшість дослідників зверталася до духовно-пісенних надбань побіжно, у контексті іншої проблематики. Так тривало до початку 90-х рр. XIX ст., тобто до появи ґрунтовних праць Михайла Грушевського [6], Івана Франка [16] та Володимира Перетца [14], дослідників лірницько-кобзарської творчої спадщини Олександра Малинки [9–10], Василя Горленка [4], Володимира Гнатюка [3] та ін. Всі вони з пієтетом ставились до української духовно-пісенної барокової спадщини, високо цінували почаївський стародрук. Тож наприкінці XIX ст. викристалізовуються два напрямки дослідження духовно-пісенної творчості. Один із них полягав у зацікавленні кобзарсько-лірницьким мистецтвом та питанням рецепції духовно-пісенної творчості барокової доби в народно-побутовому середовищі. Інший напрямок розвивався довкола джерелознавчо-археографічної, текстологічної та едиційної проблематики.

Новий потужний струмінь у вивченні духовної пісні внесли Михайло Возняк [1] та Юліян Яворський [20]. Завдяки їм дослідницький процес набрав системності. Завдяки проведеній ретельній археографічній та текстологічній праці, ними введено до наукового обігу сотні невідомих текстів, зафіксованих у рукописних співаниках та окремих стародруках.

Музикознавчі дослідження розпочалися на межі XIX – XX ст., однак, як і літературознавчо-фольклористичні, спершу на аматорському рівні. Навіть засновник українського історичного музикознавства Микола Грінченко майже нічого не сказав про «Богогласник», відзначивши лиш його велику значимість у національній культурі, побіжно окреслив шляхи становлення духовно-пісенного жанру та вказав на необхідність проведення подальших студій [5]. Натомість Борис Кудрик все-таки вважав за потрібне більш ґрунтовно проаналізувати вибрані тексти «Богогласника», саму антологію, особливу увагу звернув на питання генези жанру [8]. У такому ж ракурсі до

Мелведик Ю. «Богогласник» - перша друкована антологія...

оцінки «Богогласника» вдався й київський музикознавець Андрій Ольховський, чий внесок теж можна занести в актив українського музикознавства міжвоєнних років [13]. Отже, впродовж 30-х рр. XX ст., попри все, було сформульовано основні питання щодо музикознавчого аналізу текстів почаївського стародруку, вказано на шляхи його подальшого дослідження.

Одразу ж після Другої світової війни з'явилося дослідження Онисії Шреер-Ткаченко про українських романс, в якому «Богогласнику» присвячено цілий розділ. Тут маємо побіжно проаналізовано як саму антологію, так і її вибрані тексти [17]. Хоча цілковитої ясності О. Шреер-Ткаченко не дала, однак до початку 90-х рр. XX ст. нічого кращого не було створено, до того ж, як відомо, в Україні у ті часи панувала антирелігійна ідеологія.

І тільки на межі XX–XXI ст. почаївський «Богогласник» розпочали досліджувати комплексно. Інтердисциплінарний погляд на антологію став домінуючим, що, врешті, привело до низки монографічних досліджень, численних статей [3; 11–12], в яких розглянуто широкий спектр питань: від археографічно-джерелознавчих до історико-культурологічних. Проте ще залишаються окремі питання, які мало вивчені. Особливо це стосується теологічного погляду щодо сутності богогласниковий поетичних текстів, хоча окремі варті уваги дослідження вже з'являються. Не до кінця завершено й питання джерелознавчо-текстологічного аналізу, належить ще чимало зробити у ділянці поглибленого дослідження західноєвропейських паралітургійних ренесансно-барокових впливів на українську духовну пісню.

Мета статті полягає у тому, щоб привернути увагу до однієї з унікальних пам'яток української музичної культури доби Бароко, якій цьогоріч виповнюється 225 років виходу у світ.

Виклад основного матеріалу. Через різноманітні негативні суспільно-політичні обставини, системне знищення української культури, мови, релігійний розбрат нотне книгодрукування в Україні започатковано тільки на початку XVIII ст.: «Ірмолой» (Львів 1700) – збірник літургійних піснеспівів. Ще однією важливою книгою того століття став «Богогласник» – збірник паралітургійних піснеспівів (духовних пісень).

Сьогодні дослідники зазначають рік виходу збірника у світ то 1790-м, то 1791-м роком, бо у цьому році було створено богогласникову пісню «Ізййдіте, двори, со собори» на честь монастирського свята, яке відбулося 8-го вересня з нагоди перенесення чудотворної ікони Почаївської Богородиці «от притвора в новую церков» (так зазначено у примітці до пісенного тексту). Проте у змісті пісень «Богогласника» її не згадано. На думку М. Возняка, вона увійшла до збірника через те, що на завершальному етапі поліграфічної роботи виникла якась затримка у 1790 р., і внаслідок цього з'явилася можливість долучити у 1791 р. до видання актуальну на той час пісню на прославу Почаївської Богородиці.

Ще й по сьогодні в різних енциклопедіях, наукових працях тощо подаються різні цифри про кількість пісень антології: від 246-ти до 250-ти. Основною причиною розбіжностей у визначенні кількості пісень є те, що дво- або тримовні богогласникові пісні дослідники по-різному підраховують, не звертаючи увагу на те, як це питання вирішували почаївські упорядники. Вони ж пісні, що надруковані двома або трьома мовами, нумерували як окремий твір. Наприклад, у четвертому розділі «Богогласника» є пісня «Qui mundum probe noscit» (№ 207) та її переклади українською мовою «Кто добре світ познает» (№ 208) і польською «Kto dobrze świat ogląda» (№ 209). Однак в іншому випадку упорядники подали латинський і український тексти пара-

лельно, під одним номером («Non unus, alter, decimus annus» та «Ей, не рік, не два і не десятій»). Проте і в цьому разі, якщо виходити з закономірностей попереднього прикладу з тримовними текстами, то теж немає підстав не вважати обидві пісні як дві окремі за нумеруванням. Тому так слід розглядати й іншу двомовну, не нумеровану пісню «Ізійдіте, двори» (перекладено також польською мовою «Wynidźcie dziś, dwory, świętych zbiory»), якою завершується богородичний розділ «Богогласника». Тож у стародруці, виходячи із запропонованого щойно підходу щодо визначення кількості пісень, з урахуванням усіх мовних варіантів – 250 текстів (перший розділ – 82, другий – 66, третій і четвертий відповідно – 64 і 38). Коли ж не враховувати переклади, то пісень налічуватиметься лише 246.

Переважну більшість пісень «Богогласника» створено книжною українською мовою та церковнослов'янською. Водночас автори духовних пісень нерідко вкраплювали в поетичні тексти елементи живої розмовної мови. Яскравою мовно-національною ознакою є розповсюдження у текстах кличного відмінка.

При створенні поетичних текстів «Богогласника» їх автори послуговувалися різноманітними типами версифікації: від восьмискладника до дев'ятнадцятискладника. Різноманітні богогласникові поетичні тексти за своєю строфічною будовою. Зустрічаємо, зокрема, зразки сапфічного вірша.

З початку дослідження «Богогласника» постала проблема авторської атрибуції пісенних текстів стародруку. Цим питанням на той час займалися І. Франко, М. Возняк, В. Щурат, В. Перетц, Юл. Яворський, С. Щеглова та ін. Завдяки їм відомо імена та прізвища понад 40 авторів збірника. Чимало у цій справі прислужилися виявлені та реконструйовані ними численні акровірші (акростихи). Відтак тепер не викликає сумніву те, що у стародруці є пісні Івана Пашковського, Дмитра Левковського, Івана Мастиборського, Стефана Дяченка, Семена П'ясецького, Якова Кульчицького, Івана Муравського, Івана Вольського, Лукаша Длонського та багатьох інших піснетворців, які здебільшого жили у XVIII ст., і лише Дм. Левковський дожив до початку XIX ст. (помер 1821 р. у василіанському монастирі св. Петра і Павла).

Чимало дослідників вже тривалий час дотримуються думки, що у почаївському стародруці є також пісні Данила Туптала (свт. Димитрія Ростовського), Єпіфанія Славинецького, Григорія Сковороди. Документального підтвердження цьому немає, але традиція приписувати окремі пісні «Богогласника» та інші не менш відомі пісні-канти другої пол. XVII–XVIII ст. цим видатним діячам православ'я вже усталена і здебільшого не спростовується.

Деякі дослідники намагаються встановити прізвища упорядників «Богогласника». Так, Олександр Правдюк припускав, що участь у підготовці видання міг брати Юліян Добриловський, автор кількох широковідомих духовних пісень. Такої ж гадки були й Олекса Мишанич, Петро Медведик, Микола Сулима та ін. Але ніхто з них не навів жодного хоча б приблизно переконливого доказу.

Та ще важливіше проаналізувати працю упорядника(-ів) та редакторів «Богогласника» над поетичними текстами. У вступі до антології вони зазначали, що богогласникові пісні є творами «розлічних стихотворців і піснопівців». Далі мовиться, що з плином часу пісні «через ненаказаних писців тако повредилися, яко не токмо стихи їх слогов, но ниже удобна разумінія своего возіймиша». Тому пісні треба було «елико можна ісправляти, слоги стіхом ізобрітати, многая ветхім прилагати». Тож маємо виразний доказ того, що на підготовчому етапі приготування до друку збірника робота жваво кипіла.

Отже, унаслідок заявлених завдань, поетичні та музичні тексти «Богогласника» були у разі необхідності, з погляду видавців, більшою чи меншою мірою редаговані: подекуди зазнавали змін мова, стиль, інколи навіть зміст, дописувались або вилучались цілі строфи, вносилися корективи у мелодику та метро-ритміку музичного матеріалу. Відтак можемо побачити як позитивні редакторські втручання, так і негативні. У цьому пересвідчуємося при зіставленні богогласникових текстів із їх відповідниками в рукописних співаниках другої пол. XVII–XVIII ст., де нерідко краще збережено автентичні тексти та акровірші. Зрештою, про це ще на межі XIX–XX ст. вели мову деякі літературознавці (М. Грушевський, І. Франко, В. Перетц). Згодом доцільність джерелознавчо-текстологічних студій своїх попередників визнав В. Щурат, який писав, що в рукописних співанках може «ще знайти виразна вказівка на автора або й час зложення якої-небудь пісні, у них скорше знайдуться такі тексти знаних нам пісень, в яких рука редактора не вспіла ще затерти безслідно акростиха, що найчастіше подавав ім'я автора, знайдуться, може, і в незаних ще піснях акростихові вказівки на імена тих авторів, що вже і з Богогласника нам знані» [19, 9]. Одним із результатів його праці стало розширення кола імен та прізвищ богогласникових авторів на основі проведеної ним реконструкції акровіршів, опрацюванні різноманітних нарративних джерел.

Особливо великий внесок у цій справі зробили М. Возняк та Юл. Яворський. Завдяки їх архівно-археографічній праці було істотно збагачено джерельну базу досліджень, введено до наукового обігу детальну інформацію про численні рукописні та друковані співаники, опубліковано сотні текстів, реконструйовано акровірші тощо. Відтак постала реальна змога провадити текстологічні студії над поетичними текстами пісень.

Отож, як щойно наголошувалося, сьогодні з текстологічного погляду найбільше потребує опрацювання музичний матеріал пісень XVII–XVIII ст. Фактично цю роботу на початку 90-х років XX ст. розпочато автором цієї праці у контексті кандидатської дисертації, яка присвячена почаївському «Богогласнику». У певному сенсі до текстологічних студій можемо віднести й окремі спостереження Б. Кудрика та О. Шреєр-Ткаченко, однак недоліком їх напрацювань є те, що вони не здійснювали порівняльного аналізу поміж рукописними записами та друкованими відповідниками тієї чи іншої пісні, оскільки не володіли необхідним джерельним матеріалом. Їх міркування опирались здебільшого на філологічний текстологічний досвід дослідження поетичних текстів пісень, а також на музикознавчий аналіз окремих пісень. Це дозволило їм припустити те, що, приміром, упорядники та редактори «Богогласника» нерідко використовували довгі тривалості нот для уповільнення темпів виконання пісень та частково змінювали метро-ритмічний малюнок. Вказано ними і на окремі мелодичні помилки, що, втім, аж ніяк не може доводити їх фахову невідповідність, оскільки в згаданому стародруці трапляються помилки навіть щодо нумерації сторінок. Тож скоріше мова може йти про очевидні редакторські недогляди, друкарські неточності тощо. Натомість можна стверджувати інше: редактори були добре обізнані з канонами музичного мистецтва, до того ж, володіли достатньо багатою музично-текстовою базою для укладання свого збірника. На жаль, і до сьогодні ми не знаємо, чи збереглися в якомусь архіві використовувані упорядниками рукописні, можливо, й друковані співаники.

Музично-поетичні тексти духовних пісень упродовж функціонування досить часто піддавалися більшому чи меншому редагуванню переписувачами, власниками спі-

ваників, редакторами видань. Нерідко при аналізі текстів важко однозначно оцінити позитиви чи негативи таких втручань, оскільки в процесі побутування пісні її матеріал міг поступово шліфуватися, набувати все більшої релігійно-мистецької вартості. Траплялось і навпаки. Тому пошук якомога давнішого тексту, найбільш релігійно-мистецьки досконалого, є важливим питанням джерелознавчо-текстологічних студій.

Стосовно інципітного методу творення духовних пісень треба підкреслити, що ним послуговувалися не тільки піснетворці з кола почаївських василіян, але й інші автори від самого початку розвитку жанру в Україні. Поки що неможливо однозначно відповісти на питання про те, інципіти яких текстів – літургійних чи духовнопісенних – найчастіше піддавалися творчому інтерпретуванню українськими піснетворцями XVII–XVIII ст. Але сьогодні вже не виникає сумніву, що цей метод був достатньо розповсюджений не тільки у духовнопісенних культурах Західної Європи, але й в Україні.

Незважаючи на високомистецьке оформлення «Богогласника» (численні майстерні заставки, кінцівки, гравюра з зображення чудотворної ікони Почаївської Богородиці), він майже не досліджений мистецтвознавцями. Жаль, бо художня графіка видання в сукупності з музично-поетичними текстами творить своєрідний бароковий «вертоград духовний», сприяє розкриттю змісту пісень, наснажує виконавців та читачів. Поки-що невідомо, хто був (були – ?) творцем 26-ти богогласникових мініатюр, а також 30-ти заставок та 11-ти кінцівок.

Варті уваги також вигадливі за конфігурацією смужки, які розділяють тексти та оздоблення колонтитулів. Яскравим прикладом, де рельєфно проступають національні барокові риси, є мініатюра, вміщена перед піснею пророку Іллі (№ 201). Тут його зображення обрамлене двома соняшниками, які вважаються питомо-стильовими елементами української барокової графіки та малярства.

Ймовірно, граверами богогласникових мініатюр були брати Гочемські – Адам або Йосиф (40–80 рр. XVIII ст.), які працювали у Почаєві. Йосифу Гочемському належить авторство згадуваної гравюри із зображенням ікони Почаївської Богородиці, яка передує публікації тексту пісні «Ізійдіте двори» у Богогласнику. Ця ж гравюра з криптонімом I. G. слугує ілюстрацією до окремого видання пісні «Ізійдіте, двори» (Почаїв, 1791). Йому також належить авторство гравюри із зображенням чудотворної Почаївської богородичної ікони у Співанику 1773 р.

Висновок. Виданням «Богогласника» було підсумовано розвиток духовнопісенної культури в Україні за період XVII – XVIII ст. Унікальність видання не тільки у тому, що йому не було аналогів у тодішньому східнослов'янському світі, але ще й тому, що у ньому вперше опубліковано велику кількість нотних текстів духовних пісень як достатньо добре відомих із рукописних джерел другої половини XVII – XVIII ст., так і новостворених незадовго перед виходом друку у світ, а також спеціально написаних для збірника. Важливо, що видання, підготовлене до друку українськими ченцями греко-католицького ордену василіян, почасти уособлює собою мультилінгвістичну та різноконфесійну палітру тогочасної української суспільно-релігійної дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші / М. Возняк // Українсько-руський архів. – Львів : Друк. НТШ, 1925. – Т. XI. – С. 481–589.
2. Гнатюк В. Лірники: лірницькі пісні, молитви, слова, звістки та ін.: про лірників Буцацького повіту / В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів : Друк. НТШ, 1896. – Т. II. – С. 1–76.

Медведик Ю. «Богогласник» - перша друкована антологія...

3. Гнатюк О. Українська духовна бароккова пісня / О. Гнатюк. – Варшава–Київ : Перевал, 1994. – 188 с.
4. Горленко В. Кобзари и лирники / В. Горленко // Киевская старина. – 1884. – Т. I. – Январь. – С. 47–54; – Т. X. – Декабрь. – С. 639–656.
5. Грінченко М. Історія української музики / М. Грінченко. – К. : Спілка 1922. – 278 с.
6. Грушевський М. Сьпіваник з початку XVIII в. / М. Грушевський // ЗНТШ. – Т. XV. – Львів, 1897. – С. 1–48; – Т. XVII. – Львів, 1897. – С. 49–98.
7. История литературы рускои. Написав Омелян Огоновскій. – Львів : З друкарні Товариства имени Шевченка, 1887. – 428 с.
8. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики / Б. Кудрик. – Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України 1995. – 127 с. [Серія «Історія української музики». – Вип. 1].
9. Малинка А. Лирник Андрий Корниенко / А. Малинка // Киевская старина. – Т. L. – 1895. – Сентябрь. – С. 59–64.
10. Малинка А. Лирник Евдоким Мыкитович Мокровиз / А. Малинка // Киевская старина. – Т. XLVI. – 1894. – Сентябрь. – С. 434–444.
11. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть / Ю. Медведик. – Львів : Ви-тво УКУ, 2006. – 324 с. [Серія «Історія української музики». – Вип. 15: Дослідження].
12. Медведик Ю. Українська духовна пісня (кант) XVII–XVIII ст. // Dedičstvo duchovnej piesňovej kultúry medzi slovanským Východom a Západom / Ed. Peter Žeňuch / Ю. Медведик. – Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013. – S. 67–94.
13. Ольховський А. Нарис історії української музики / [під ред. проф. Бориса Асаф'єва (Ігор Глебов)] / А. Ольховський. – К. : Мистецтво, 1941. – 358 с. (Перевид: – К. : Музична Україна, 2003. Підгот. до друку, наук. ред., вступ. ст., комент. д-ра мист., проф. Л. П. Корній. – 512 с.).
14. Перетц В. Историко-литературные изслѣдования и материалы / В. Перетц. – СПб. : Типография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1900. – Т. 1. – Ч. 1 – 425 с.
15. Франко І. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході. Вступ до студій над «Богогласником» / І. Франко // ЗНТШ. – Т. СХІІІ. – Львів, 1913. – С. 5–22.
16. Франко І. Наші коляди. – Львів, 1890 (Відбитка з «Діла»). – 59 с.
17. Шреер-Ткаченко О. Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку : дис. на здобуття вченого звання канд. мист. / Онисія Шреер-Ткаченко. – К., 1947. – 125 с.
18. Щеглова С. «Богогласник»: историко-литературное изслѣдование / С. Щеглова. – К. : Типог. университета Св. Владимира, 1918. – 347 с.
19. Щурат В. Із студій над почаївським Богогласником: квестії авторства і часу повстання деяких пісень / В. Щурат. – Львів : Нива, 1908. – 48 с.
20. Яворский Ю. Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси / Ю. Яворский. – Praga, 1934. – 344 с.

REFERENCES

1. Voznjak M. Materijali do istorii ukrains'koi pisni i virshi / M. Voznjak // Ukrains'ko-rus'kij arhiv. – L'viv : Druk. NTSh, 1925. – Т. II. – С. 481–589.
2. Gnatjuk V. Lirniki: lirnic'ki pisni, molitvi, slova, zvistki ta in.: pro lirnikiv Buchac'kogo povitu / V. Gnatjuk // Etnorafichnij zbirnik. – L'viv : Druk. NTSh, 1896. – Т. II. – С. 1–76.
3. Gnatjuk O. Ukrains'ka duhovna barokkova pisnja / O. Gnatjuk. – Varshava–Kiiv : Pereval, 1994. – 188 s.
4. Gorlenko V. Kobzari i lirniki / V. Gorlenko // Kievskaja starina. – 1884. – Т. I. – Januar'. – S. 47–54; – Т. H. – Dekabr'. – S. 639–656.
5. Grinchenko M. Istorija ukrains'koi muziki / M. Grinchenko. – K. : Spilka 1922. – 278 s.
6. Grushevs'kij M. S'pivanik z pochatku XVIII v. / M. Grushevs'kij // ZNTSh. – Т. XV. – L'viv, 1897. – S. 1–48; – Т. XVII. – L'viv, 1897. – S. 49–98.
7. Istorija literaturi ruskoj. Napisiv Omeljan Ogonovskij. – L'viv : Z drukarni Tovaristva ime-ni Shevchenka, 1887. – 428 s.

8. Kudrik B. Ogljad istorii ukrains'koi cerkovnoi muziki / B. Kudrik. – L'viv : In-tut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini 1995. – 127 s. [Serija «Istorija ukrains'koi muziki». – Vip. 1].
9. Malinka A. Lirnik Andrij Kornienko / A. Malinka // Kievskaja starina. – T. L. – 1895. – Sentjabr'. – S. 59–64.
10. Malinka A. Lirnik Evdokim Mykitovyh Mokroviz / A. Malinka // Kievskaja starina. – T. XLVI. – 1894. – Sentjabr'. – S. 434–444.
11. Medvedik Ju. Ukrains'ka duhovna pisnja XVII–XVIII stolit' / Ju. Medvedik. – L'viv : Vitvo UKU, 2006. – 324 s. [Serija «Istorija ukrains'koi muziki». – Vip. 15: Doslidzhennja].
12. Medvedik Ju. Ukrains'ka duhovna pisnja (kant) XVII–XVIII st. // Dedičstvo duchovnej piesňovej kulútry medzi slovanským Východom a Zýpadom / Ed. Peter Žeňuch / Ju. Medvedik. – Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013. – S. 67–94.
13. Ol'hovs'kij A. Naris istorii ukrains'koi muziki / [pid red. prof. Borisa Asaf'jeva (Igor Gljebov)] / A. Ol'hovs'kij. – K. : Mistectvo, 1941. – 358 s. (Perevid: – K. : Muzichna Ukraina, 2003. Pidgot. do druku, nauk. red., vstup. st., koment. d-ra mist., prof. L. P. Kornij. – 512 s.).
14. Peretc V. Istoriko-literaturnye izsl'dovanija i materialy / V. Peretc. – SPb. : Tipografija F. Vajsberga i P. Gershunina, 1900. – T. 1. – Ch. 1 – 425 s.
15. Franko I. Duhovna j cerkovna poezija na Shodi j na Zahodi. Vstup do studij nad «Bogoglasnikom» / I. Franko // ZNTSh. – T. CXIII. – L'viv, 1913. – S. 5–22.
16. Franko I. Nashi koljadi. – L'viv, 1890 (Vidbitka z «Dila»). – 59 s.
17. Shrejer-Tkachenko O. Ukrains'ka pisnja-romans v ii dherelah i rozvitku : dis. na zdobuttja vchenogo zvannja kand. mist / Onisija Shrejer-Tkachenko. – K., 1947. – 125 s.
18. Shheglova S. «Bogoglasnik»: istoriko-literaturnoe izsledovanie / S. Shheglova. – K. : Tipog. universiteta Sv. Vladimira, 1918. – 347 s.
19. Shhurat V. Iz studij nad pochajvs'kim Bogoglasnikom: kvestii avtorstva i chasu povstannja dejakih pisen' / V. Shhurat. – L'viv : Niva, 1908. – 48 s.
20. Javorskij Ju. Materialy dlja istorii starinnoj pesennoj literatury v Podkarpatskoj Rusi / Ju. Javorskij. – Praga, 1934. – 344 c.

Статтю подано до редакції 10.03.2015 р.